

מגיני מוסקבה

(סיפור על נפש החייל ועל ניהוגו)

בשנות המלחמה נוצרה ברוסיה ספרות מלחמתית ענפה. בתקופה הראשונה של המלחמה שימש כנושא העיקרי לספרות זו העם הלוחם, סבלות העם, אי-הכניעותו ("בן אלמות העם", "קשי העורף" וכו'). עם זאת, כבר בתקופה זו, ובמיוחד לאחר הנסיגה האחרונה באוקראינה (קיץ 1942), נשמעת נימה בקורתית (ולפעמים חריפה מאוד) על הצבא האדום, ובעיקר על כשרון חבר המפקדים שלו. רק לאחר הנצחון ליד מוסקבה, לאחר העמידה ליד וורנויז', ובעיקר — בזמן מערכת סטלינגרד, גובשה יותר הצגת הנושא הגדול, שעד אז לא מצא את ביטוי הממצה: הצבא הלוחם ומפקדו (המנהיג, המחנך, המדריך) בקרב¹. בין הסופרים המטפלים בנושא זה התבלט עכשיו הסופר בק, בספרו "הכביש הוולקולומסקאי". הספר עורר בקורת ענפה, חיובית ושלילית, בעתונים ובירחונים הרוסיים, הדנה עליו בעיקר מבחינה ספרותית וספרותית-ציבורית. ביקורת זו הגה רבת-ענין ויש בה כדי ללמד הרבה על זרמי המחשבה השונים בספרות הרוסית. אבל יש צד, אשר בו ענין מיוחד — תפקידו של המפקד בקרב, בהנהגת יחידתו, הפרטים והגורמים הצבאיים-המקצועיים והצבאיים-הפסיכולוגיים שהובלטו בספר — שלא תמיד זכה להערכה מיוחדת ומפורטת, ונתקבל שם לעתים כדבר "המובן-מאליו". והנה, דוקא בנושא הזה רוצים אנו לספל בסקירתנו זו.

ב־13.7.41, כמעט חודש לאחר פרוץ המלחמה הגרמנית-הסובייטית, הגיע לאלמה-אטה, בירת הרפובליקה של קזאכסטאן, הגנרל פנפילוב, על מנת לארגן דיביזיה חדשה, מאנשים שהיו תחילה פטורים מחובת הצבא, או שכבר מומן עברו לחיל-המילואים לאחר שגמרו את חוק שירותם. גם חבר המפקדים היה מורכב כמעט כולו מאנשים, שגמרו מלפני ימים רבים את שירותם הצבאי ועברו במקצועות אזרחיים — האחד כמנהל חשבונות, השני כאגרונום וכו'.

ב־13.10, — דהיינו כעבור שלושה חדשים — נמצאת דיביזיית-הקלעים מס' 316

(קוסובסקי)

יחד-השדה.

הנזקקים,

התוך

בה,

מ

ל

נודעת. הסופר מספר לנו על חיי בטליין אחד מתוך דיביויה זו, למיזמו הראשון ועד הנסיגה לווולקולומסק, וזהו תשלובת-תיאורים של מאורעות-קרב ושל חזיונות-נפשיים. מפקד הבטליין, קוצ'ק הגאה על לאומיותו, יודע ומכיר את התרבות הרוסית, חס-מג, עירני, אך תמיד מלא ביקורת עצמית; אזהב, "פזזה" ותמיד חושב על מה יגידו הבריות ואיך יראהו הסרים למשמעתו. למן היום הראשון של פגישתו עם הגנרל פנפילוב נמצא תחת השפעתו האישית, וללא כל ביקורת קיבל את דבריו ואימרותיו. תחילה מהסס פנפילוב אם יהיה הקצין הצעיר הזה מסוגל לפקד על בטליין בקרב. מתוך שיחותיו — כבדרך אגב — מקבל ממנו המפקד הצעיר כמה אמתות המשמשות לו ציני-דרך לפעולותיו — בין בה כנות הבטליין, ובין בה נהגתו בקרב אחר כך. לדוגמא: כתגובה לאימרתו של המפקד הצעיר "אוכל למות עם הבטליין בכבוד", מעיר פנפילוב: "חז-חן על מפקד כזה; תדע לאסור עשרה קרבות; עשרים, שלושים קרבות — ושהבטליין יסאף קיים; הנה על כך — אכן יגיד לך "תודה" החייל... החייל הולך לקרב לא למות כי אם לחיות, וגם מפקדים נחוצים לו כאלה... התקבל על עצמך לנהלם בקרב — לא למות, כי אם לחיות...?" (ומצוטטת אימרת-סובורוב: "יקשה בלימוד — יקל בקרב").

בשיחה על דרכי חינוכם של החיילים מעיר פנפילוב: "קשה בעת הלימודים — קל בעת הקרב". ובמקום אחר בספר מטיף פנפילוב: "לחוס על חייל (בעת אימונו) — משמע לא לחוס עליו". בשתי המימרות גם יחד מודגשת אותה האמת האחת: — אסור לחוס על החייל כל זמן שעדיין אינו מוכן לקרב. כי הכבדת-עול-האימונים נעשית רק לטובת החייל עצמו, ורק כך אפשר לסייע לו לחיות, ולא למות, בקרב. ואמנם, תקופת-האימונים של הבטליין המתוארת בספר דומה, אולי, בדגעים מסויימים, לגיהנום יותר משהיא דומה לאימונים. אף נשכת, שהבטליין היה מורכב, כאמור, מאנשים שברובם לא קיבלו כל אימון צבאי. ועוד: כשליש בו היו קזאכים, שליש — רוסים, ושליש — אוקראינים. המתברר מתאר לפנינו את מסעו הראשון של הבטליין, שבוע ימים לאחר שנתארגן. המרחק — 50 ק"מ בכיוון אחד. בדרך מתחילים האנשים לפגור. מפקד הבטליין, הרוכב על סוס, יוצא בראש המסע ופעם בפעם מצווה הוא על מפקד הפלוגה המפגרת, שאנשיה משתרעים על כיברת דרך ארוכה מדי, להגיע אליו, פירוש הדבר, שהמוזמן צריך לרוץ בצדי הדרך, כמעט קילומטר, בכדי להקדים את מסע השדרה ולהדביק את מפקד הבטליין. וכל זה — כדי לקבל פקודה לחזור, לדרבן את יחידתו, ולבטל את הרווחים שנתהוו בשדרה. גם הדבר הזה לא הועיל. אז חוזר מפקד הבטליין ועושה זה בשנית. מפקד הפלוגה, איש כבן ארבעים, שלפני ימים לא-רבים היה הפנקסן הראשי של בית-חרושת, כולו מיוזע וחסר-נשימה, גומר אומר בנפשו, כי יותר "לא כדאי" לרוץ ככה. והוא מתחיל לנהוג עם חייליו כדרך שנהג מפקד הבטליין עמו. "ס. צעד כבר לא לפני פלוגתו אלא מאחוריה. אפילו מראהו היה כאילו מתאכזר יותר, מביע מרץ-יתר, ואף קולו נשתנה. הגיעה לאזני גערת מפקד מושחזת". ואכן: "השדרה כולה דרכה עוז, הסתמנו רוחי-ההצצה שבין מחלקה למחלקה, אין מפגור".

בסוף המסע הגיעו כולם במועד הנכון, אבל תשושי-כוח — כולם רובצים כהלומים על העשב. "כולם חשבו: — יתנו חיש-מהר את הארוחה, ואחר-כך — לישון!"; והנה, עם הבטליין במסע ישנם גם מטבחי-שדרה, אך המפקד מצווה לא לבשל אלא לחלק "חמרי-גלם" של צרכי-אוכל — בשר, גריסקין, שמנים וכיו"ב — וכל אחד יבשל לעצמו. החיילים

(3) אותה נימת-המחשבה, המובלטת גם בספרו של ו. גרוסמן "בן-אלמות העם" (עברית — הוצ' "עם עובד"), כשדובר על מסורת נפסדת של קצין רוסי כבד, "לחפזת על הכל" — במקרה של כשלון שקרה, או כשלון צפוי, ע"י כך שהמפקד מונק לתוך מערבולת הקרב, מת לו "מות גבורים", מבלי שפתר ע"י כך את הבעיה האמתית — כיצד לחיות ולקיים את יחידתו, ולהוליכה לקראת הצלחה בתעודתה. — המערכת.

מתמרמרים אך לבלי הועיל. אצל רבים נתקלקלו המזונות, רבים נרדמו בלי אכילה, אף בלי נסיון לבשל. לרבים היה זה שיעור ראשון בבישול בימי חייהם. ובבוקר — שוב במקום אוכל — „גלם“ של מזונות. לאחר ארוחת-הבוקר, בהיות הבטליון מוכן למסע, מסביר המפקד לחייליו, שכל זה נעשה בכוונה תחילה. אף-על-פי שידע כי שנא-ישנאוהו בשעת המעשה, והלא מעין כך היה עוד בראשית המסע, כשהציב בראש השדרה, למבחן ול„מראה-עיניים“, כמה חיילים אשר לא דאגו כראוי לארוז, לשנס ולהדק במקום הנרוש את „גלולת“ הסגין, את צקלון-הרימונים, את-החפירה, התרמיל, החגורה. כעבור זמן לא רב החלו מתקשים במצעד, נסתככו בחגורם, נתיבלו, הפסידו מכושר-תנועתם, קיללו את יומם. ובחגיגת-הנופש הראשונה — טרחו היטב להתקין עצמם התקנה אחת להמשך המסע. גם אז סיים המפקד בדברי „מוסר-השכל“. וכזאת היא, בערך, תמצית אימרוחיו: „כשאני מצווה שתנוקה היטב את הרובה, הרי הדבר נחוץ לך, ולא לי, לפי שאתה תירה ברובה זה. כשאני מצווה שתסדר היטב את החגור והתחמושת, הרי שוב נחוץ הדבר הזה לך, ולא לי, לפי שלך יפריעו אלה בהליכה, ולא לי. כשאני מצווה להתחפר היטב, הרי זה נחוץ כדי שלא תיפגע אתה — לפי שאני לא אשב בחפירתך. וכשאני מצווה עליך לבשל, הרי זה נחוץ לך ולא לי, לפי שבשעת הקרבות יפגרו המטבחיים לא פעם מאחוריני ואתה תרעב ולא אני. נמצא, איפוא, שדוקא אם לא אחוס עליך — אהיה חס ושומר עליך. ואם „אנתר“ לך — הרי לא תהיה מוכן, ואני אהיה אשם בכך“.

בדרכו בחזרה נצרך הבטליון לעבור על פני מטע-טבק. רוב החיילים לוקים בהרעלה מאדי-הטבק — יש מהם המתעלפים כשיכורים. החיילים היו ל„סתם-אנשים“ החשים בראשם, ומן הבטליון ניטל כל צביון צבאי. המפקד מוציא את היחידה לכביש, ומצווה עליה לעבור מרחק של 200 מ' בהילוך-של-הצדעה. את הפלוגה הראשונה הוא מחזיר לאחוריה שלוש פעמים, לפי שאינו מרוצה ממצעדה. בפעם הרביעית, כששני „הצדדים“ נתמלאו „רציתה“ עד ליסוד, מצליחה היחידה להניח דעתו של המפקד, והוא מציין: „רגע אחד לפני כן עוד שנאתי אותם, ופתאום גל של אהבה שוטף את לבבי“. והוא פורץ בקריאה: „בני-חיל!“ והפלוגה עונה פה אחד: „משרתים את ברית המועצות!“ ומתוך תשובה מלוכדת זו הרגיש המפקד כי אכן, גם אצל החיילים חלה תמורה מעין זו, והם מאושרים שהצליחו להתגבר על רפיונם.

הבטליון מגיע למקומו במועדו ובסדרו, האנשים עייפים, אך מרוצים. המפקד סוקר את היחידה, שעוד לפני שבוע ימים יותר משדמתה לחטיבה צבאית דמתה לעדר סתם, ומציין בסיפוק שכבר אחרים הם. מעתה הרי זה כבר צבא, שעמד בכבוד במבחן הראשון. בכוונה עמדתי בפרוטרוט על מסע זה, — לפי שזהו סגנון האימונים: משמעת אכזרית, תביעות מכסימליות לגבי כל פרט: „לא לחוס“, כי — „את הנצחון מחשלים בטרם קרב“, מעניין הדבר, שבשום מקום בספר לא הוזכר טיפול אינדיבידואלי באימוני החיילים. הכוונה היא — להכין את היחידה, אין לדעת, אם זוהי תוצאה מהעדר פנאי, או שיטה מכוונת.

כבר חודש וחצי לאחר התארגנותה נשלחת, כאמור, הדיביזיה לאיזור-העורף של חזית-לנינגרד, ונכללת ברזרבה-של-הפיקוד-העליון. וכאמור, — לשלושה חדשים מיום הינסדה נשלחת היא לחזית-מוסקבה, כ־30 ק"מ מערבה לזולקולמסק, ומקבלת קטע, 7 ק"מ אורכו. המפקד, שאינו יודע כי האויב הבקיע בינתיים את החזית ליד ויאומה, בטוח כי נמצא הוא

(4) כידוע, מאז ומתמיד מקובלות בצבא הרוסי תשובות „מקהלה“ המוניות לברכות השלום או דברי-השבח של מפקד בדברו ליחידה שלמה; אלא שנוסח התשובות (השוות לגבי יחיד או יחידה) נשתנה בחלק מיום שאורגן הצבא האדום, וכך, במקום המענה (לדבריה-שבח): „נשמח לשקוד על המלאכה“, באה הנוסחה: „משרתים את ברית המועצות“. — המערכות.

עמוק בעורף, ומתוך כך אינו חושש הרבה מפני אורך החזית. בטוח הוא, כי אין הוא צריך אלא להכין את הקטע ולבצר, ואם באמת יהא צורך לאסור מלחמה, הרי ימצאו בקו הזה לא בטליון אחד, אלא חמשה או עשרה בטליונים.

כבר למחרת היום הופיעו מבשרי-הנסיגה הראשונים. היו אלה תושבים, שנשטו את הכל, והחליים, — בעלי רובים ומחוסריהם — בלתי מגולחים, בלי סימני היכר על מדיהם. את כל אלה פוגש המפקד קודם כל ליד המטבח. איש מהם לא ראה את האויב, אך כולם כאחד טוענים ש"עקפו" אותם, שהאויב מתקדם באין מעצור ובאין עמוד כנגדו. המפקד מצווה לאסור את כולם כברחנים. מרגיש הוא כי ליחידתו התגנב ובא הפחד. בקשב רב, בדריכות-נפש מקשיבים לדברי הבורחים. את אלה "שנסתננו" לעמדות-האש השונות שואלים לפרטי "נסיגתם", מבקשים עצה: "מה עושים אותה שעה". נשמעת העצה: "היער יסתירך". לאחר ששמע המפקד קטעי-שיחות כאלה, החליט, בעברו ליד מכונית-ירייה, לנסות את היחידה ולהזעיקה ע"י אש מכ"י פתאומית. והנה, הרוב המכריע, במקום לתפוס את העמדות, נושא רגליו ובורח לעבר היער. ומעניין מאוד הוא התיאור איך — ובשל מה — התחילו הבורחים להעצר ולחזור. אך לא נתעכב על כך.

אחד החיילים (קואץ גם הוא), מפקד כיתת מכ"י, פוצע את ידו בירייה, כדי להשתחרר מן החזית. המפקד מחליט להמיתו ביריה מיתת-בוגד לעיני כל היחידה, והביצוע נמסר לכיתה אשר הנידון היה מפקדה⁵). הכל נעשה כאילו כשורה, אך מרגיש המפקד כי היחידה עודנה חולה, והפחד המוסתר שולט בה.

גם המפקד עצמו אינו שקט. כל זמן שהוא מעמיד עצמו, במחשבתו, במקום האויב — ברור לו איך צריך לנהוג; אך במידה שהוא מחשב את דרך התנהגותו שלו, ברור לו, שלאחר שיתגבר האויב על התנגדות פטרוליה-התבסס ויתקרב לקו-המגן העיקרי, יוכלו אנשיו רק, "למות בכבוד", אך לעכבו לא יצליחו. השרשרת הדקה, שהבטליון מהווה על פני קטע בן שבעה קילומטר (כפלים כשיעור המגיע, לפי חקנון-השדה, לרגימנט) לא תצליח לעצור את המכה המרוכזת של האויב הממוכן. הספקות הללו אינם נותנים לו מנוח, ואף-על-פי שכל ההכנות נעשו, לכאורה, בסדר, הריחו חסר "משהו", דבר-מה שמהותו לא הובררה לו כל צרכה.

כאן בא תיאור חילופי-הדברים, קטעי-השיחה והמקרים שקרו בשעה שהגנרל פנפילוב מבקר את הבטליון, ואגב: מעניין הדבר — אם גם במישרין אינו מגופו של הנידון — שבכל הספר כמעט לא הוזכרו ולא הובלטו הפקידו והשפעתו של מפקד הרגימנט. הדברים העיקריים נחתכים ונעשים בקשר ישיר בין הבטליון והדיביוזה. רק הודעה אחת על הבקעת חזית, ואח"כ — פקודה גורלית על נסיגת הבטליון המוקף, לשם ריכוז הרגימנט בוולוקולמסק — באים בספר ממטה הרגימנט. אפשר היה לחשוב דבר זה למקרה, לזלזל הרומן על סטלינגרד "ימים וליילות"⁶), הדן על נושאים מעין אלה במקום אחר — וגם בו נשקף מצב דברים דומה לזה. קשה להסיק איוו מסקנה מפורשת בנידון זה מן העובדות הניתנות, אך הדבר אומר "דרשני".

הגנרל בא לבטליון בשעה שהמפקד מוטר לחבר מפקדי-הפלוגות את תכנית שדות-המוקשים. אחרי למדו את מפת הביצורים והמוקשים, מפטיר הוא, כדרך-אגב, "המערך הזה המוקף שדות-המוקשים, קצת צפוף מדי", "חסר ריווח" — ומפקד הבטליון אינו מבין, איך יכול להיות "צפוף מדי" בקו כזה לבטליון אחד. אחרי שחבר המפקדים מתפזר, מעיר הגנרל למפ"הבט, שלא חשב, כנראה, כלל על התקפה על האויב, לא הניח מעברים מספיקים

(5) פרט מעניין, שבמהדורה הראשונה של הסיפור, שנדפס בהמשכים בחוברות ירחון, והוא הושט מן הספר הנסקר כאן: — הנידון מנסה, בבקשו רחמים מהמפקד, לפנות אליו גם בלשון הקזאכית — והוא גוער בו: "האם באוול קואכי הננו כאן? דבר רוסית!". — המערכת.

(6) מאת ק. סימנוב. עברית: א. שלונסקי. הוצאת "ספרית הפועלים".

בשדות המוקשים לשם מעבר להתקפה, „סגר עצמו“ מראש, שלא חשב אלא על הגנה פסיבית בלבד; וכי אין זה נכון, — כי דוקא בהגנה פסיבית אין לבטליון כל סיכוי להצלחה. גם להיחלץ מבחינה טקטית, למלא את חלקו הראוי במשחקו האופרטיבי הכללי של הפיקוד הגבוה יותר — וגם למצוא את חיסונו הנפשי שלו, שהוא תנאי למילוי הולם של תפקידו במערכה — את שני הדברים האלה גם יחד ניתן לו לבטליון להשיג רק בדרך של גילוי יזמה תוקפנית נגד האויב, ולו גם בקניימיה קטנים ובאורח „נייד“ ביותר. האויב התרגל לגנחונות קלים, אינו מבטיח את עצמו במידה מספיקה; יש לנצל דבר זה ולהילחם בו בדרך של התקפה, להכריחו להתחפר, להבטיח עצמו, להתפרס אל עברי האגפים, לצדי הדרכים שבהם הוא רוצה לנוע — ובכך להרוויח זמן ואף לברר לאן מכוונת המכה העיקרית. והיה אם נצליח לרכז את הכוחות למקום המכה העיקרית — הרי נעמוד בפני כל התקפה. בשיחת קצת יותר מאוחרת, הוא מסכם את דעתו בקירוב כך: בין הבטליון ובין האויב משתרעת רצועה של אדמת הפקר, כ־15 קילומטר רוחבה; בשטח זה יש לקדש מלחמה פעילה כל הזמן, ואז יכולים 15 הקילומטר להיות מרחק גדול מאוד. „15 קילומטר הרי הם גם מעט וגם הרבה“, אומר הוא, „הכל תלוי בכך, בפני איזו התנגדות — מכל חורש, מכל חלון — יצטרכו לעבור על פניהם“.

באותה פגישה, מאוחרת יותר, מוסיף פנפילוב עוד כמה הערות. ראשית, אומר הוא, שמרו על החיילים, כי עדיין אין לנו אחרים. שמרו עליהם לא על ידי הימנעות מקרב, אלא ע"י התמרון, יוזמת הפעולה וכוח האש של היחידה. האנשים יהיו נחוצים לשם פגישת האויב בכל מקום שיופיע, ואחרים אינם. שנית — שמרו על הדרכים. האויב הממוצע מתנועע רק בדרכים ולא יוכל לעבור אלא במקום שיש מעבר לאוטו. הטקטיקה צריכה להיות לפגוע באויב, להכריח אותו להתפרס ולהיכנס לקרב, אך לא ליתן לו אפשרות לעקוף את יחידת המשמר. ברגע הנכון יש לסגת, להחליף עמדה ולפגוש שוב את האויב, על הדרך — במקום אחר. באורח ציורי מתאר הוא את הדבר בצורת קו לולייני, שהדרך היא צירו, וגם בנסיגתו — מוסיף הוא להבטיח את הדרך הבטח בלתי־פוסק. דבר שלישי: גיידות. הדיינו: לשמור על היחידה במצב שתוכל להתכנס חישקל, לפתוח בקרב, לעבור למקום חדש ולשוב ולאסור קרב. לא להסס לעזוב את העמדות בשעת הצורך. „לא קור העמדות הוא העיקר — העיקר הוא הדרך, שבא רוצה האויב לעבור“.

כל ההערות הללו שהעיר פנפילוב, בפגישות שונות, משמשות יסודות טקטיים לפעולת מפקד הבטליון. אלה הם העקרונות. ואלו הביצוע, והנהיג בקרב — תרגום העקרונות לשפת המעשה — אלה תלויים כבר תלות גמורה בכשרון המפקד המבצע וכושר המלחמה של היחידה. במקרה הנידון, הוכיח מפקד הבטליון כשרונות־גיהוג בלתי־שכיחים, ואת יכולת־הקרב הגבוהה של יחידתו יש לזקוף במידה רבה על חשבון כשרון־הפיקוד שלו, ועל טיב הצינון, שניתן על ידו ובעזרתו. הפשיטות ופעולות־המארב של החבורות הגשולחות מתוך הבטליון „שטח־ההפקר“ מסייעות בריעבד סיוע רב לביצורן הנפשי, מראש, בטרם תבוא התקפת האויב הבלתי־מצפית, רבת־המחץ, על עמדת הבטליון.

עניין רב יש בניתוח הקרבות, שנמשכו 13 יום רצופים. הבטליון שומר על שתי דרכים, החשובות והנזוחות לתנועת האויב. מפת־הבט (בהשפעת הגנרל) לכונן בהם מארבים „שטח־ההפקר“, בכל קטע, הושמה המשימה הזאת על מחלקת־מוגברת, מזוינת ברובים, מקלעים ורימוניי־יד — אך בלי מכי „כניית“. ההוראות הן: להפתיע את האויב ממרחק קטן, לגרום לו אבדות, להכריחו להתפרס ולהיכנס לקרב, ברגע הנכון להחליף את העמדה ולהיות מוכנים לשוב ולהתקיף את האויב. מחלקה אחת מצליחה מאוד בתפקידה וגורמת לאויב אבדות קשות. שניה — מופתעת עצמה ברגע מכריע, ע"י הבטח אגפי של האויב, ובזרחת בלי קרב רציני¹⁾. על יסוד גסיון זה משנה המפקד את ההוראות גם לגבי

המחלקה הראשונה, ומחלק אותה לשתי פלגות-מארב, למנוע הפתעה מן העורף. והנה אשר קורה בפגישתה הקרובה באויב. לאחר "בריה" מבוימת, שהניעה את האויב לזנוק זניק דולקת מהירה במכוניות, פותח באש — תחילה חלקי-המארב העורפי יותר, — וכאשר האויב המופתע מתחיל לברוח, מקביל שוב את פניו באש, ממרחק קטן, החלק הראשון. הקדמוני יותר, של המחלקה שהניחם קודם לכן לעבור על פניו. התמרון הצליל. האויב המופתע מתחיל באמת לברוח, ושוב מקבילים את פניו באש ממרחק קטן. ופה קרה דבר בלתי צפוי. האויב, שנמצא בין שתי יחידות תוקפות, עבר, מאי-ברייה, להתקפה — ובקלות, בעוצם משקל היתרון המספרי הגדול, (כ-200 איש, רובם בעלי תת-מקלעים — נגד הצי-המחלקה, 25 איש ושני מקלעים), מתגבר על יחידת-המשנה. מפקד-הבטליון מסיק מכאן מסקנה בכונה, — דבר שהיה חייב לראותו מראש — שאסור ליחידה קטנה כמחלקה, הנלחמת באויב עורף כל כך, לנסות, בהתפצלה לפלגות-משנה, להקיף ולסגור עליו מאין לו דרכי-נסיגה לעצמו, כי לא ייתכן כדבר הזה אלא בתנאים סופוגרפיים במינם.

אחרי שהתגבר האויב על תמרוני-המארב של מחלקות-הבטח אלה, התקרבו אל קווי הבטליון ופתח בהכנה ארטילרית. הודות לתצפית הטובה מצליחים לגלות את "עמדת ההתכנסות" של האויב, המתכוון להתקפה (ריכוז כדי בטליון). בעזרת ריכוז אש התותחים שסופחו לבטליון (8 תותחי-שדה — שהם 2 סוללות בצבא הסובייטי) מצליח המפקד לשבור את ההתקפה המתכנסת לפני התחלתה. אך כל החזית, משני אגפיו, מתפוררת. עם עצם ההודעה על חדירת האויב נפסק הקשר הטלפוני עם הרגימנט, בטרם יספיק לקבל פקודה, כיצד לנהוג להבא; והוא מחליט להישאר במקום ולאסור מלחמה, עד שיצליח להתקשר ולקבל פקודה מפורשת ממטה הרגימנט.

קצר כאן המצע מלעמוד בפרטות על מהלך הקרבות שתוארו בספר, אף-על-פי שהדבר מלא-עניין מבחינה צבאית-מקצועית. ולא נציין אלא זאת: המפקד דוחה כל מחשבה על נסיגה ללא-פקודה וגם אין בכוונתו להתחבא ביער בכדי שאולי לא ירגיש בו האויב. אדרבא, הוא מתגרה באויב, ומנסה לגולל ממנו כל ריווח אפשרי בזמן, במסעו נגד עיקר הדיביזיה ה"פפילובית". בעזרת התותחים שברשותו (ועוד ששה תותחים שהניח אחריו הבטליון השכן בנסיגתו הנחפזת), מצליח הוא להטריד את האויב בכל צומות הדרכים שבסביבה, ולהכריחו להיכנס. עמו לא-פעם בקרב. התקפות-ישרות של האויב על העמדות המבוזרות של הבטליון, הנמצאות בשפת היער, אינן מצליחות, והאויב מתקפה באבידות עצומות. ההפצה הגרמנית מן האויר מכוונת אל הכוחות העיקריים של הדיביזיה במרחק 4-5 ק"מ, — וכן גם הסתערות הטנקים הגדולה. לבטליון, שנתחפר ונתבצר כראוי לא נגרמו בינתיים אבידות רציניות. רק פקודה המגיעה עם קצין-שלוח מיוחד (אותו ברודניי, המוסיף במילוי שליחות מוסכנות כאלו, לכפר על עוונתו), יש בה מתן היתר לבטליון לסגת. הנסיגה מבוצעת דרך יער עבות, תוך פילוס נתיבה בעזרת גרזנים ומסורים. את היער חוצה דרך "קציט", אשר אליה כיוון האויב את עיקר כוחותיו לאחר שהבטליון הסריעו להתקדם בדרכים שבהן בחרו קודם הגרמנים. הבטליון עמד בפני בעיה: איך לחצות את הדרך, שמכוניות וטנקים נוסעים בה בורם בלתי פוסק? המרחק, משפת היער שבו נמצא הבטליון, ועד היער שמעבר השני של הדרך, הוא לפחות קילומטר. איך לחצות את הקילומטר לעיני ריכוזים עצומים של האויב? מפקד הבטליון שוקל בדעתו את הפתרון המתבקש מאליו — פריצת דרך בהסתערות-כידונים-ראש, ואח"כ — קומץ אנשי-המכ"ם, הנשאר מאחור, ביער מעבר ההוא. לחפות על הנסיגה — ישראל לתמיד; כי במציאות הניתנת, יש הכרח להפקיר את הנשארים האלה. אך הוא בא לפתרון נועז, שברגע הראשון נראה הוא כאוטופי. הרעיון היסודי — להישען על עצמת אש הרובים של הבטליון: אש-מטחים המונית של רובים, הנזרית אנגליה, מהמותן, — שאיננה מדויקת, אך מספיקה למנוע מן האויב את האפשרות להשתחרר ממהלומת-האפתעה הראשונה ולהתארגן — ומספיקה כדי להצמידו, בתנאים אלה, אל הקרקע. מסייעת כאן העובדה שאחרי

הגשם יש בוך בדרך ה"קיצית". המכוניות מחליקות ושוקעות. חיילי האויב, הולכים רובם ברגל, ודוחפים פעם בפעם את המכוניות, כשנשקם — על המכוניות. מפנה הבט. בונה את היחידה כולה בצורת רומבוס, כשהתחתים, עגלות הפצועים וההספקה הם בתוך הרומבוס, ומצווה על אנשיו לא לירות אלא לפי פקודתו בלבד. "תחילה לא הבין האויב, מהו המבנה המשונה, אפוף הדממה, המופיע לפתע פתאום מן היער". ורק בראות המפקד שמתחילה תכונה בקרב האויב, הוא פותח באש ריבנים של בטליון שלם (600—700 יורים) תוך הליכה, מן המותן, לפי פקודה אחידה: "בטליון — אש!". האפקט עלה על כל המשוער, השפעת האש היא לא רק פסיכולוגית, אלא גם קטלנית. הבטליון הצהה את הדרך, על גופות האויב, שלא הצליח כלל להשיב מלחמה. רק משקרב היער שמעבר, התחילו להתקוף כמה טנקים של האויב, אך המרחק ליער כבר מועט, התותחים, שכבר קנו שביטה בו, פוגעים באחד הטנקים, ובזינוק אחד גבלע הבטליון ביער שאין הטנקים יכולים לחדור אליו.

רעיון זה על אש רובים במקובץ, וכמעט בלתי-מכוונת, אינו חדש כל עיקר בספרות הצבאית הרוסית. אך השימוש בה בסיטואציה הנ"ל, היה בלי ספק, פתרון אורייגנלי ונועז, וההצלחה העידה על כשרון ההתמצאות וההנהגה של המפקד. כמעט ללא כל תקלה נוספת מגיע הבטליון לוולוקולמסק, בהרכבו המלא, עם כל הפצועים, עם תוספת התותחים, עם תוספת אנשים, שאסף מבין שירי הבטליון השכן שניגף (פרשה זו — של האמצעים הפסיכולוגיים, שהופעלו לשם חידוש המשמעת והפחת הרוח החיילית כתוכנם — ראוייה מאוד לעיון מיוחד, אך גם דבר זה אין מקומו במסגרת הסקירה הזאת). הבטליון חוזר מכיתור האויב כשהוא מחושל בקרב ומלא הרגשה שיכול היה לאויב.

הדיביוזה כולה ידועה עכשיו בשם "דיביוזת-הגווארדיה ה-8 על שם גנרל פנפילוב" — והדבר מוכיח כי אכן יכלה לאויב. בקרבות נובמבר ודצמבר סיעה הדיביוזה, — אולי יותר מכל חטיבה אחרת, — לעצור את האויב לפני מוסקבה, ואח"כ, יחד עם גופי-הצבא האחרים, הכריחה אותו לסגת את נסיגתו הגדולה הראשונה למראשית המלחמה. ולע"ע, בשוב הבטליון (הראשון ל"רגימנט-הקלעים הטלגרי") לוולוקולומסק נודע למפקדו, כי מעט הריווח-בזמן שנוסף מידי לגנרל פנפילוב, איפשר, בינתיים, לדיביוזה חדשה, מן המזרח-הרחוק, להגיע לעזרת הכוחות הסותמים בפני השונא את הדרך אל הכירה ואל לב הארץ. — ואין לשער כלל את היבול ההיסטורי של מספר ימיה-קרב של בטליון אחד זה.

* * *

הביקורת הספרותית הסובייטית טיפלה, כאמור, בספרו של א. בק. היא מצאה בו מעלות ומגרעות. הנטייה הדידקטית היתירה של הספר הביאה לידי ציונים כגון: "נדמה לך, לעתים, כי הנך קורא בספר-הדרכה לטקטיקה". ובצד הספרות-האמנותי הודגשו מאוד ליקוייה של דמות מפקד הבטליון המתוארת ע"י א. בק. הסובלת מנטייה יתירה לפזוזה, מהבלטה עצמית, התנשאות לתפקיד של "שליט" ומהתפרצויות בלתי-מרוסנות של יצרי רוגז וקעס, — ליקויים, שבחלקם, מקורם הוא, אולי, באופי כשרונו האמנותי של המחבר, ובחלקם — בתפיסת דמות הגיבור. עם זאת, אין חולקים על הערך המאלף, ההיסטורי והצבאי (הפסיכולוגי והטקטי) של רבים מן המצבים שהועלו ונותחו בספר. ביחוד רבי-ענין הוא הצד הנפשי והחינוכי של חיי צבא בחזית שהוצג בו. אכן, הבדלי המקום והתנאים (וגם הזמן) מכבידים, כמובן, על סיגול הלכה שבספר לבני אצות אחרות ומייחדים לא-מעט ממנו לבני ארצם ותקופתם של המחבר ושל גיבור הסיפור. מסיבותיה של ההיאבקות הסובייטית-הגרמנית האדירה, אורח הצבא האדום-הרוסי ומסורתו, הרכבו של הבטליון, עם תערובת הרוסים — נושאי מסורת צבאית-סובורובית, מי בהכרה ומי שלא בהכרה — והקואכים, בני נודדים מווג'ליים-אסיאטיים שבו, המשטר המדיני והתבלין האידיאולוגי, קויה-אופי של אנשי תקופת-מעבר מיוחדת במינה בחיי המדינה הסובייטית והעם הרוסי — מהכללה מהפכנית אוניברסלית למעין קלסציות של מסורות לאומיות-היסטוריות — כל אלה ודאי שאוסרים

על כל העתקה של דוגמאות ומופתים, של העברת הלכה שבספר, ללא-כדיקה, למקום אחר ולסביבה שונה.

בעצם, שתי אמות-מידה מתבקשות מאליהן בגשתנו, להערכתו של ספר כ"אנשי פנפילוב". באיזו מידה מוסר הספר מציאות מסוימת, שיש לו ענין בה? ומהו הגרעין המאלף שבו, שיש בו לא רק תוספת ידיעה, אלא גם עור שבהדרכה? והנה לא נחטא הרבה לאמת, אם נאמר, כי ישנם בספרות-המלחמה הסובייטית ספרים המוסרים ביתר שלמות ומציאותיות את איריות-החיים ואת דמות הצלם האנושי של בני-רוסיה הלוחמים. עצם המאמץ להציג לראווה כהדגמה, "מצבים-לדוגמה", כשיעורי-לקח, במסגרת הסיפור הלא מביא בהכרח לירי "השתלטות" התכנית, זו שבמחשבה תחילה — על תיאור חומר החיים המציאותי — ואף על הדמויות החיות שבמציאות — ו"מסגלת" אותם לצורך הבלטת הלכה הנרצח; ויתכן שגם העובדה, כי אין זה סיפור מתוך גסיונו העצמי של הכותב, ולו גם דרך שיקוף בלטרסטי, השפיעה משהו, וגם זה נוטל מערך הסיפור כתמונת-החיים לעומת כמה ספרים-מלחמה אחרים. ואף על-פי כן יש ענין רב לקורא הארצישראלי גם בצד, זה שבסיפורו של א. בק, כי גם אם לא-תמיד מראה הוא את מהלך העניינים והמאורעות כפי שהיו באמת בצבא הסובייטי ב'42-1941, מכל מקום מעיד הוא, כיצד רצו לראותם, באיזו מגמה רצו לגבשם, לפי איזה מושגים של ארגון צבאי, בהגמיקוד וחובות-חייל, — מושגים שאינם, אולי, בעלי מנופולין בצבא האדום, אך ודאי שיש להם מהלכים בקרבם, והם משפיעים על דמותו ועל צורת חייו הפנימיים.

ואשר לצד השני — לא של מקור האינפורמציה, אלא של הלקח האפשרי, — הרי נוסף על מה שכבר נאמר לעיל, על ההגבלות החמורות שחובה היא לנהוג לפיהן, כשמנסים להעתיק מצוות-עשה שימושיות (שהן פרי מסיבות מסוימות), לתנאים ולמצבים השונים שינוי רב, — עוד עלינו לזכור כי גם בהערכות הסובייטיות של הסיפור היו הבחנות רבות, שציינו את ערכן הבלתי-שווה של דוגמאות-מצב שונות, — ושל צורות הגבה מסוימות שאותן נקט המפקד — שהמספר העלן בתיאורו, והמקרים שבהם פוסלים פסילה גמורה את התנהגותו של המפקד, בעל הדמות ה"ביירונית" קצת יותר מדי, אינם כה מעטים באותה בקורת סובייטית; ואם מפני קוצר המצע, נסתפק בציון אחד בלבד, הרי שלטה בבקורת הנ"ל ההערכה השלילית להגבה השירירותית, וחוסרת התכלית וההצדקה, של גיבור הסיפור לאחר נסיונתו, בלא פקודה מיוחדת על-כך, של הלויטננט ברודני (שכבר הוזכר לעיל), כשהוא, מפקד הבטליון, פשוט, מגרשו לעבר האויב, ולא באיזו משימה נחוצה, ולו גם מסוכנת ביותר, אלא "סתם" כך, מעין "עונש" שקשה להבינו, הבקורת הסובייטית כלפי מקרה זה נמתחת לא מפני חומר הגזירה הזאת, אלא מפני חוסר-הטעם שבה, כשהיא באה, בראש-וראשונה, כ"פורקן" למזגו החם והשלטני-מדי של מפקד הבטליון הצעיר. כללו של דבר: אם הבלטת ערכן של ההזמרה והתביעה בתקופת האיימון, ואף בשירות-החזית הפעיל, העלה הסיפור לקח חיובי ומועיל, הרי בכמה מדרוסיה-המחשבה ומגירויי ההגבות שבו, וביתוד לגבי השטה השני, דהיינו: של שירות פעיל — יש בו בדוגמאות העלולות — בכוח המשיכה לאנשים צעירים של חז"ה-הפסקנות שבהן — גם להטעות, ע"י חיקוי שלא במקומו.

כאמור, אין לפקפק בכך, כי רב הוא המעורר את המחשבה והמאלף, שב"כביש הוולקולומסקאי", המאלף יירבה, ככל שנדע לגלות בו גרעיני חזיונות-נפש וחזיונות-קרב, ועם זאת נדע כי לעולם אינם חוזרים. באותם הציורים, ואפשר לומר, כי באופן ההולם ביותר מבליטה את העיקר שבספר אימרה אחת שברשימת-ביקורת סובייטית: — "ועל תחום-מגן זה שעל פני דרכי-הגישה אל מוסקבה, הלא, נשמרת-בת-האלמוות" של האדם שלנו, אישיותו, היא-היא המהווה את, "הפוטנציאל הצבאי" הראשי".

אכן, בזה — אין הבלד עקרוני בין ארצות, עמים ותקופות.

לענין המונחים ב"אנשי פנפילוב"

כאמור, עם הבאת הרשימה "מגיני מוסקבה" לבית־הדפוס לא היתה שהות לעמוד, תוך קריאה של השוואה, על מידת דיוקו של התרגום העברי (לספרו של א. בק שהופיע בינתיים) בין בהעתקת מונחים ללשון העברית ובין במסירת מושגים שבמשפטים ובתיאורים השונים. במידה שאפשר, מתוך התרשמות מרפרפת, לחרוץ משפט על לשון התרגום, הרי ודאי שנוחה היא לקריאה "וידוך בה הקורא" במרוצת הסיפור והרהורי של הגיבור. עם זאת, יש לסמן כאן, כציון חטוף ראשון, כמה אי־דיוקים שבמונחים או בתרגומם של תיאורים. בסופו של הכרך הקטן והנאה הזה מובא (ויש לשבח על־כך!) — "ביאור מונחים" בשני דפים, והנה: —

"מערך" — איננו "מקום הימצא החטיבה" (דבר, הקשור בראש וראשונה במושג התנוחה, אף על פי שאינו חופף), כי אם עצם החטיבה, על צורת עריכתה המסוימת שבאותה שעה.

"פלגה" — אינה דוקא "יחידה צבאית בגודל בלתי־מסוים, שהורכבה ארעית לשם ביצוע תפקיד מיוחד" אלא יכולה להיות פלג־משנה, הקיים לו קיום של קבע, בתוך יחידה או מבנה־צבא מסויימים, שרק כהוראת שעה הופרד, לשם ביצוע תפקיד מיוחד. — ואגב־כך מן ההכרח לציין עוד, כי המושג "יחידה" הוא דווקא של חטיבת־קבע צבאית. ובדרך כלל, מיוחד מונח זה לחטיבות עד לגודל הרגימנט ועד בכלל, ואלו גופי־צבא גדולים מזה, המכילים, ממילא, יחידות מסוגי־חיל שונים, מכונים בדרך כלל בשם "מבנים" Formations — לעומת "יחידות" Units — בבריטניה; "Войсковое соединение", לעומת "участие" ברוסית; אם גם בלשון־הצבא הצרפתית יש ומשתמשים במונח של "יחידות טקטיות גדולות" גם לגבי דיביזיה וקורפוס, — אך שימוש זה יוצא־דופן הוא לגבי המקובל בשאר לשונות.

הביאור למונח "צורר" ("סידרת יריות, שנורתה ברציפות מכלי אחד") הוא ביאור נכון — ויש לזכור שהמושג נוצר (ברוסית Рачка) מהפקודה לרובאי לירות, בלא פקודת "מטח" מיוחדת, את מלוא מחסנית־הכדורים שברובה. אך הביאור לנשק אבטומטי ("כלים העשויים לפלוט צרור־יריות רצוף: מכונת־יריה, מקלע, תת־מקלע") הוא בלתי־מספיק בהחלט, לפי שאינו מזכיר את העקרון המיכני המיוחד שבכלים אלה, ונותן מקום לשאול שאלה מוזקת: וכי רובה, בשעת מתן "אש־צוררות", אינו "נשק אבטומטי"? הביאור ל"תת־מקלע" ("אקדוח הגרמני" אקדוח־מכונה" Maschinenpistole) אך גם פותח פתח לטעות נוספת, בשל הכינוי הרזוח (אמנם, מטעה אף הוא), "אקדוח אבטומטי" לאקדוח בלתי־חופי, הנדרש מאליו.

המונח "מכאי" пулеметный אינו מציין בלשון־הצבא הרוסית דוקא את, "מספר 1" של צוות־מכאי (הכנון והיריה), כי אם את כלל אנשי צוותי־מכונות־היריה. "קטישה" אינה כלל "תותח רוסי כבד", אלא שם־החיה (שהיה גם "שם־השוואה", כל עוד היה נשק זה בגדר־סוד) לכלי־יריה רקטי חדש. לא זו בלבד שאינו "כבד" משקל בכלל, אלא אין להשוות את משקלו אפילו למשקלו של תותח־השדה הקל שבקלים. אף על פי שאשו ודאי שקטלנית היא. כידוע, על "משפחתו" של כלי זה נמנים גם ה"בזוקה" האמריקאית וה"פיאט" הבריטי, ועוד אחרים, שהם גדולים ומרחיקי־קלוע מהם. אי־דיוקים כאלה אתה מוצא גם בתרגומי של גוף־הספר, והם עשויים לעתים לשטשש תיאורי מצבים טקטיים ולהכביד על הבנתם הנכונה. כך בעמ' 232 (הדוגמאות הובאו כאן מתוך דפדוף מקרי בהחלט) נתקל אתה בסיפור על "מקלעים" ("מקלענים גרמניים") בשעה שהיו אלו, בלא ספק, מכונות־יריה "כבדות" (בצבא הבריטי — "בינוניות"). — ואף מעיידות במגיני־פלדה, כמנהג, שנשתמר בצבא הסובייטי מימי מלחמת העולם הראשונה, אך גם הגרמנים נהגו לפיו, במקרים אחדים, בחזית־המזרח. טעות התרגום הנ"ל גורמת סיבוך נוסף בהבנת המסופר בעמ' 234.

וכמובן, ש"פגזי-הרסק" שבצמ' 257 אינם מתרגמים כלל את "הפגז הפוגסי" הרוסי — דהיינו, את הפגז המתפוצץ רק לאחר שפגע בקרקע וחדר לתוכו. ולא זו בלבד, אלא שהמונח "פגז רסק" — הוא ההולם את ההגדרה שברוסית היא מצוינת לסוג פגזים אחר — ה"בריזטי".

או "אחרון צעד מורין ורובהו בידו", שבצמ' 273 — אינו מוסר כלל את התמונה שבמונח הרוסי "רובה על היד", שמשמעותו כוונות ודריכות להפעלת הכלי (אם כנשק הלם, ואם כנשק ירי). ואין צורך להרבות בדוגמאות ממין זה, שעיון מדוקדק במהדורה העברית היה בוודאי מגלן. אפשר שרובן יהיו רק ענין שבבתי-גזון או בסטיה חלקית מן הדיוק, אך בשלב זה של התהוות המונחים (ותרגומי-מושגים) וקביעתם בלשונו העברית, — חיובה היא שתרגומו של ספר לועזי, נוסף על הענין שבעצם תוכנו, ישמש גם הזדמנות להקנית צירופי לשון ודיוקידיוקים בבטוי העברי המקצועי והעניני, ואף על פי שמצויים ספרים מתורגמים אחרים, שאולי חטאו עוד יותר בתחום זה של דיוק הלשון המקצועית וההקפדה בתרגום, מכל מקום הכרח הוא שנתחיל פעם לקיים את מצוות הבדיקה והבחינה, ודווקא ספר המעורר התענינות בקרב חוג קוראים רחב למדי מבחינתו העניינית, העובדתית, המקצועית — והמשתמש, דווקא, במונחים ובביטויים רבים שימוש נכון ומדויק — מצריך קיום מצוה זו במיוחד. ואם יזכה התרגום הזה למהדורה נוספת — ותגובות-הקוראים הראשונות מעידות על אפשרות כזאת — בדין הוא שיוכנסו בו התיקונים הנאותים על סמך קריאה בדקנית במהדורה ראשונה זו.

י. אלון

בשולי עמידת-המשמר של שוייצריה הנייטרלית

(חוברת על יחידות-המחץ של צבא-המגן השוייצרי)

ארץ-ההרים הדמוקרטית הקטנה, שוייצריה, לא חרפה נפשה במלחמת-העולם. אך עמדה הכן כל שנאותיה, וקיימה חיל-מגן בגבולותיה, אשר בשנים מסוימות הצריך היקפו את הגיוס הכללי כמעט של צבא-המיליציה-האזרחית שהוא צבאה של שוייצריה בימי שלום כבימי מלחמה או ימי חירום. ואת צבאה המגויס הזה ניסתה הרפובליקה הקטנה לארגן, לצייד (ויש ערך לתעשיית-התחמושת השוייצרית הקטנה) ולאמן מתוך שימוש בנסינום של צבאות העמים הגדולים, אשר רכשו והלכו, באותן השנים, את נסיון-הדמים שבשדות-הקטל. בין השאר, הבלטיה המפקדה השוייצרית את דבר טיפוחן של יחידות-המחץ והפשיטה בצבאה. ובדין עשתה, בהתכוונה לעמוד בפני אויב האדיר שבעתים מחיל-המגן של ארץ קטנטנות זו (כי, למעשה, ההתקפה שהביאה בחשבון — היתה פלישת הגרמנים), כי אכן זהו נשקו של המתגונן החלש בפני תוקף רבי-כוח; ותנאי ארץ-ההרים ודאי שהיו רקע הולם לכך, אלא שמותרת השאלה, האם סיגלה המפקדה השוייצרית במידה הראויה את דוגמת הצבאות הגדולים, בענין זה של יחידות-ה"מחץ", לאפשרויותיה הטופוגרפיות המיוחדות-במינם של ארצה ולתכונות-שבכות של צבאה העממי, המעורה בסביבתו, למלחמת-מגן גמישה ו"פריזונית" — או שהפריזה ברכישיגרה השאולים מאת צבאות "סדירים" מובהקים דווקא. ויש ענין בנסיון, המוגש להלן, של הערכה לחוברת שוייצרית, משנות המלחמה המאוחרות, העוסקת בנושא זה, של טיפוח יחידות מן הסוג הנ"ל. לענין דרכיו, מסורתו ורוחו של חיל-האזרחים השוייצרי עוד נשוב בחוברות הבאות של ירחנונו.